

О.П. Старицька, Т.М. Старицький
Тернопільський інститут соціальних та інформаційних технологій

ВДОСКОНАЛЕННЯ СИСТЕМИ ФІНАНСУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

© Старицька О.П., Старицький Т.М., 2008

Розглянуто проблеми фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні та визначено головні напрями виходу з існуючої ситуації. Основними проблемами є незначна частка коштів державного бюджету, які спрямовуються на фінансування інноваційних програм, непослідовність проведення інноваційної політики, несприятливе середовище для іноземного інвестування, недосконалість кредитної політики тощо.

It has been investigated the financial providing problems of innovative activity in Ukraine and it has been determined the main directions of exiting from the given situation. Basic problems are: insignificant part of the state budget facilities, which head for the innovative programs financing, inconsistent of the innovative policy pursuing, unfavorable environment for the foreign investing, imperfection of credit policy and others like that.

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними теоретичними та практичними завданнями. В умовах інтеграції у світове економічне співтовариство та глобальної конкуренції саме інноваційний чинник визначає пріоритети економічного розвитку країни. Стабільний економічний розвиток забезпечується лише інноваціями, тоді як економічне зростання може демонструвати навіть пасивна до інновацій економіка. Останнім часом на макрорівні досягнуті певні зрушення у розумінні виняткової ролі науки та інновацій у розвитку національної економіки, адже для України освоєння інновацій є головною умовою забезпечення конкурентоспроможності економіки.

Незважаючи на загальне визнання й розуміння значення інноваційних процесів для економічного розвитку держави, сучасний стан системи фінансового забезпечення інноваційної сфери України, як одного з ключових чинників інноваційної діяльності, свідчить про її неспроможність створити необхідні умови для реалізації існуючого інноваційного потенціалу країни, не кажучи вже про його примноження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній економічній літературі панує однозначна думка про існування проблеми у фінансовому забезпеченні здійснення інноваційної діяльності українськими підприємствами. Щодо виходу із цієї кризи інновацій є багато пропозицій. О. Зінченко та В.М. Недбаєв у своїх публікаціях вказують на виняткову роль венчурного фінансування, Ю. Гоптаренко наполягає на великій перспективі іноземного інвестування у цю сферу. У комплексності підходу до проблеми фінансування інноваційної діяльності впевнені О.І. Волков та М.А. Йохна.

Цілі статті. Мета роботи – обґрунтувати проблеми фінансування інноваційної діяльності українських підприємств та внести пропозиції щодо основних джерел їх покриття.

Основний матеріал дослідження. Україна поступово позбавляється від негативних чинників, які виступають сьогодні невід’ємною частиною механізму фінансування інноваційної діяльності в Україні, позбавляють можливості реалізації стратегії інноваційного розвитку економіки лише за допомогою традиційних джерел фінансування. Йдеться про дефіцит державного бюджету, розпилення і без того незначних інвестиційних бюджетних коштів за багатьма напрямками; відсутність власних фінансових ресурсів у більшості вітчизняних підприємств; значний податковий тиск; фінансова слабкість та низька ефективність існуючих інвестиційних фондів й інвестиційних компаній; низька дієздатність банківсько-кредитної системи щодо мобілізації достатніх обсягів фінансових коштів та її слабка інноваційна орієнтація; відсутність розвинутої інноваційної інфраструктури; несприятливі умови для іноземних інвесторів.

Розміри фінансування інноваційних робіт в Україні з кожним роком поступово збільшуються, але сьогодні, зважаючи на вищенаведені негативи, вони не досягли рівня розвинутих країн (табл. 1).

Таблиця 1

Джерела фінансування інновацій в Україні, млн. грн [7]

Рік	Загальна сума витрат	У тому числі за рахунок коштів							
		власних	% до загальної суми витрат	державного бюджету	% до загальної суми витрат	іноземних інвесторів	% до загальної суми витрат	інших джерел	% до загальної суми витрат
2002	3013,8	2141,8	71,1	45,5	1,5	264,1	8,8	562,4	18,7
2003	3059,8	2148,4	70,2	93,0	3,0	130,0	4,2	688,4	22,5
2004	4534,6	3501,5	77,2	63,4	1,4	112,4	2,5	857,3	18,9
2005	5751,6	5045,4	87,7	28,1	0,5	157,9	2,7	520,2	9,0
2006	6160,0	5211,4	84,6	114,4	1,9	176,2	2,9	658,0	10,7

Основним джерелом фінансування інновацій в Україні стали власні кошти підприємств: у 2002 р. їх частка в обсязі інноваційних витрат становила 71,1 %, а вже у 2006 році зросла до 84,6 %. Ця тенденція свідчить про зростання прибутковості українських підприємств та усвідомлення ними важливості впровадження інновацій. Частка держави у структурі витрат на інноваційну діяльність не має чіткої тенденції до збільшення чи зменшення, у 2002 році становила 1,5 %, у 2005 році – 0,5 %, а в 2006 р. виросла до 1,9 %. Як наслідок, ми спостерігаємо нецілеспрямовану державну політику щодо сприяння інноваційному розвитку країни. Аналогічні дані промислових країн „Великої сімки” коливаються від 1,3 % в Японії до 15,5 % у США. Вплив неінноваційно спрямованої державної політики вбачаємо також у зменшенні і так невеликої частки іноземного інвестування інновацій з 8,8 % у 2002 році до 2,9 % у 2006 році.

Таблиця 2

Обсяг виконаних наукових та науково-технічних робіт в Україні, млн. грн. [7]

Рік	Усього, у фактичних цінах	У тому числі				Питома вага обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП
		фундаментальні дослідження	прикладні дослідження	розробки	науково-технічні послуги	
2002	2496,8	424,9	343,6	1386,6	341,7	1,11
2003	3319,8	491,2	429,8	1900,2	498,6	1,24
2004	4112,4	629,7	573,7	2214,0	695,0	1,19
2005	4818,6	902,1	708,9	2406,9	800,7	1,13
2006	5354,6	1141,0	841,5	2741,6	630,5	1,00

Наслідком зростаючого фінансування інноваційної сфери є збільшення обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт (табл. 2). Зменшення науково-технічних послуг спричинене тим, що у 2006 році підприємства, які займаються лише наданням цих послуг, не звітують перед органами статистики.

Проводячи аналіз питомої ваги обсягу виконаних науково-технічних робіт у ВВП, з 2004 р. спостерігаємо її зниження. Постає питання: чи не передчасно говорити про певний прогрес в інноваційній сфері в Україні? Збільшується і фінансування, і інноваційні продукти, але не достатніми темпами.

Яскраво характеризують наявну інноваційну політику дані про розподіл витрат, що здійснені в інноваційний розвиток промисловості України з усіх джерел фінансування. Понад 60 % загального обсягу витрат у 2001 р. спрямовано на придбання засобів виробництва: машин, обладнання, устаткування, іншої техніки (табл. 3).

Таблиця 3

Інноваційна активність українських підприємств, млн. грн. [7]

Рік	Питома вага підприємств, що		Загальна сума витрат, млн. грн	У тому числі за напрямками				
	займалися інноваціями, %	упроваджували інновації, %		дослідження і розроблення	придбання нових технологій	підготовки виробництва для впровадження інновацій	придбання машин та обладнання, пов'язаних з упровадженням інновацій	інші витрати
2002	18,0	14,6	3018,3	270,1	149,7	325,2	1865,6	407,7
2003	15,1	11,5	3059,8	312,9	95,9	527,3	1873,7	250,0
2004	13,7	10,0	4534,6	445,3	143,5	808,5	2717,5	419,8
2005	11,9	8,2	5751,6	612,3	243,4	991,7	3149,6	754,6
2006	11,2	10,0	6160,0	992,9	159,5	954,7	3489,2	563,7

Рівень інноваційної активності у промисловості України (частка інноваційно активних підприємств у загальній кількості обстежених підприємств) скоротився до 21,2 % у 2006 році порівняно з 32,6 % у 2002 р. Цей показник у США, Японії, Німеччині, Франції становить 70–82 % [6, с. 35]. Хоча абсолютне значення витрат на інноваційну діяльність значно зросло (з 3018,3 до 6160,0 млн. грн.), особливо це стосується напряму дослідження і розроблення.

Ефективною формою використання власних коштів підприємств на інноваційну діяльність може бути розширення масштабів застосування корпоративної системи управління науково-підприємницькими об'єднаннями з відповідними державними гарантіями щодо надання привілеїв і пільг. З цим напрямом фінансового забезпечення науково-технічної та інноваційної діяльності тісно пов'язане залучення венчурного капіталу, що широко використовується у зарубіжній практиці і може позитивно вплинути на структуру фінансування цих сфер економіки у майбутньому.

Загалом венчурне фінансування – це довготривалі фінансові інвестиції з високим ступенем ризику в акції новостворюваних малих інноваційно-технологічних фірм, які орієнтовані на розроблення і виробництво наукомістких продуктів, задля їх розвитку й розширення з метою отримання прибутку від приросту вартості вкладених коштів [5, с. 98].

Без перебільшення можна констатувати, що венчурне фінансування має такі переваги порівняно з іншими джерелами:

- надійна й дієва альтернатива позиковому фінансуванню, яка орієнтована не на існуючі, а на майбутні активи компанії, що розвивається;
- не потребує щорічних виплат за відсотками, ліквідної застави;
- інвестор не вимагає страхувати свої ризики, при цьому активно допомагає новій фірмі порадами, досвідом і діловими зв'язками;
- можливість здійснення якісного "стрибка" від ранніх безприбуткових етапів розвитку нової високотехнологічної компанії до рентабельних стадій її життєвого циклу.

Розвиток венчурного фінансування в нашій державі не можна назвати задовільним. Кількість венчурних інвесторів в Україні сьогодні надто мала, до того ж серед них зовсім відсутні венчурні фонди з вітчизняним капіталом. Загальна сума залученого венчурними фондами капіталу є в межах 200 – 300 млн. дол., але фактично інвестовано не більше 100 млн., при цьому розмір вкладених коштів в Україні становить не більше відсотка від щорічних надходжень до європейських венчурних фондів [4, с. 47]. Такий стан венчурного фінансування в Україні обумовлений цілою низкою причин: нестабільністю економічного і політичного середовища; суперечністю законодавства в сфері підприємницького права; жорсткою податковою системою; відсутністю передумов для створення венчурної інфраструктури; інертністю держави в питаннях підтримки венчурного підприємництва; нерозвиненістю ринку цінних паперів; нерозумінням вітчизняними підприємцями механізму венчурного інвестування, побоюванням втратити контроль за справою, допустивши до управління своїм бізнесом стороннього співвласника.

Подальший розвиток венчурного фінансування потребує чіткішої державної політики сприяння в галузі вдосконалення відповідного чинного законодавства, створення інноваційного конкурентного середовища, у тому числі за рахунок залучення до нього малих та середніх підприємств, підвищення кваліфікаційного рівня підприємців та управлінського персоналу, їх фірм, а також багатьох інших організаційно-економічних заходів щодо використання цього джерела фінансування в умовах нестачі коштів державного бюджету.

Стратегічним джерелом збільшення фінансових ресурсів для інноваційної діяльності має бути використання заощаджень населення. Як свідчать результати спеціальних досліджень цієї проблеми вітчизняними економістами, за зростання обсягу таких заощаджень у країні норма активної їх частини є ще доволі низькою і становить близько 5 % [3, с. 25]. Незважаючи на значне зростання як доходів, так і заощаджень громадян протягом останніх років, населення поки що не має достатніх коштів для того, щоб його заощадження стали вагомим джерелом фінансування інновацій.

Дефіцит власних фінансових ресурсів суб'єктів економіки доповнюється нерозвиненістю інституційних інвесторів – банків, страхових фірм, інвестиційних компаній тощо, а також ринку цінних паперів. Надто високою залишається собівартість банківських послуг, що є додатковим чинником завищення кредитних ставок і заниження проценту за депозитами. Отже, банки акумулюють незначну частку фінансових ресурсів у країні. Позитивні зміни фактично не торкнулися питання розвитку інституційних інвесторів, які могли б здійснювати інноваційне інвестування, а також розвитку інноваційної інфраструктури.

Окремим напрямом фінансування інноваційної діяльності може стати залучення коштів іноземних інвесторів. У країнах, що розвиваються, та перехідних економіках саме іноземні інвестиції небезпідставно розглядаються як джерело організаційних і технічних інновацій. Багато вітчизняних експертів також обстоюють думку, що лише іноземні інвестори здатні переорієнтувати економіку на інноваційні рейки. Проте на практиці обсяги інвестицій, що надходять до України, залишаються низькими, а їхня структура не дає можливості говорити про інноваційний характер таких інвестицій. Так, сьогодні переважають вкладення у виробничу сферу, причому вони майже не торкаються перспективних високотехнологічних виробництв. Натомість зростають вкладення у сферу торгівлі, що призводить до зростання імпорту в Україну, причому насамперед продукції споживчого характеру. У 2006 р. зареєстровано іноземних інвестицій в інновації 176,6 млн. грн., що на 11,6 % більше ніж у 2005 р. [7].

Останнім часом в Україні невпинно зростає питома вага фінансування наукових і науково-технічних робіт за рахунок коштів іноземних замовників. За часткою іноземного фінансування в сумарних витратах на науку Україна випередила Росію (17,1 %), Великобританію – лідера у частці іноземного фінансування серед розвинутих країн Заходу (16,8 %) і усі східноєвропейські країни, де частка іноземного фінансування варіює в межах від 1,5 до 5 % [3, с. 25].

Безперечно, залучення зарубіжного фінансування дає змогу забезпечувати функціонування наукових установ, оснащення їх сучасним обладнанням, підтримку рівня життя науковців. Проте разом з тим слід пам'ятати, що вивезення інтелектуального продукту за кордон на ранній стадії інноваційного процесу призводить до негативних наслідків. Показово, зокрема, що на тлі значного

збільшення обсягів іноземного фінансування зменшуються обсяги експорту науково-дослідних і дослідно-конструкторських послуг.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, підводячи підсумки вищевикладеного, ми вважаємо, що поліпшення фінансового забезпечення інноваційної діяльності в Україні сьогодні можливе за рахунок:

- концентрації коштів з одночасним збільшенням обсягу фінансування пріоритетних науково-технічних розробок інноваційного призначення. Особливу увагу у зв'язку з цим має бути звернено на прискорення розвитку фізико-математичних, хімічних, біологічних, медичних, технічних наук, зокрема пов'язаних з приладобудуванням та розвитком електроніки, хімічними і ресурсощадними технологіями;

- створення сприятливого середовища для розвитку інноваційної діяльності, тобто державна підтримка у вигляді спеціальних податкових, кредитних, цінових, амортизаційних пільг; створення державних інформаційних, консультативних та інших обслуговуючих служб і центрів тощо;

- залучення до фінансування науково-інноваційної діяльності іноземних інвесторів зі збільшенням обсягів його не менш ніж у 4 рази, зважаючи на нестачу власних коштів підприємств, а також на те, що в країнах з інтенсивним інноваційним розвитком частка іноземних інвестицій становить не менше 18–20 % від внутрішніх коштів, що спрямовуються на інноваційну діяльність [2];

- використання ризикових (венчурних) та позичкових форм фінансування, у тому числі коштів малих підприємств;

- розширення масштабів участі приватного сектору економіки у розвитку інноваційної діяльності. Наявний розподіл науковців високої кваліфікації не сприяє якісному та ефективному використанню нововведень у виробництві, тобто активізації інноваційної діяльності. Усунення цього недоліку потребує для державних наукових установ отримання пільгових кредитів для придбання нерухомості та товарів тривалого користування для їхніх висококваліфікованих кадрів і молодих перспективних науковців, розроблення системи відшкодування витрат банкам за рахунок бюджетних коштів;

- створення ефективної інфраструктури науково-технічної та інноваційної діяльності. Так, технополіси, технопарки, інноваційні центри необхідно насамперед створювати з метою забезпечення прориву в принципово нових галузях інноваційної діяльності в регіонах з розвинутим потенціалом академічної, вузівської та галузевої науки, а також ВПК, де функціонують наукові центри НАН України і Міністерства освіти і науки України;

- підвищення рівня соціально-економічної обґрунтованості проектів, що має стати більш дієвим економічним стимулом реалізації інновацій.

1. Закон України „Про державний бюджет на 2006 рік” // Відомості Верховної Ради України. – 2006. – №9. – №10–11. – 96 с. 2. Аналітична записка, підготовлена вченими Інституту економічного прогнозування НАН України, Ради з вивчення продуктивних сил України НАН України та Центру досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки ім. Доброва НАН України // www.beta.nas.gov.ua. 3. Гоптаренко Ю. Правові засади побудови інноваційно-інвестиційної моделі в Україні // Юстініан. – 2004. – № 6. – С.23–26. 4. Зінченко О., Ільчук В. Становлення венчурного фінансування // Фінанси України. – 2004. – №10. – С. 46–49. 5. Недбаєва В.М., Кравченко С.І. Проблеми та перспективи фінансового забезпечення інноваційних процесів в Україні // Праці IV Міжнародної наукової конференції студентів та молодих учених "Управління розвитком соціально-економічних систем: глобалізація, підприємництво, стале економічне зростання". – Ч.5 / Ред. кол. О.Б. Ступін, І.О. Александров та ін. – Донецьк: ДонНУ, 2003. – 337 с. 6. Сухоруков А.І. Пріоритети інвестування національного технологічного розвитку // Стратегічна панорама. – 2003. – № 1. – С.34–38. 7. www.ukrstat.gov.ua.